

פתח דבר

מורה ותלמידה יקרה,

זיכתה אותנו ההשגחה האלוקית והחל משנת תשע"ד בנות חב"ד בארץ הקודש מתאגדות יחד במסגרת תכנית לימודים אחידה, במסלול המכונה חב"ד-תורה שבעל פה (5 יח"ל).

יחידת הליבה של מסלול זה היא יחידת הלימוד וההיבחנות בספר התניא.

מעצם העובדה, שכל בנות חב"ד לומדות ונבחנות בספר התניא בבחינת "שבת אחיות גם יחד", ניתן לשער, את גודל נחת הרוח שהדבר מסב לרבי ולכל רבותינו נשיאנו. כמו כן, הלימוד בפרקי התניא אינו אמור להיות רק "להספיק חומר לבגרות ולהוכיח ידיעות בבחינה" אלא, לעיין ולקיים בירור יסודי ומעמיק בנושאים תורניים מתוך תקווה שלימוד זה יהפוך להיות ל"תורת חיים" אישית, שתדריך כל אחת ואחת מאיתנו בדרכה, בחייה הנוכחיים והעתידיים.

כחלק מהדרך להצליח בהשגת המטרה רוכזו במיוחד בחוברת שלפנייך 20 מושגים חשובים, המהווים בסיס לעיון בתורת חב"ד בכלל ולהבנת ספר התניא בפרט.

כמות המושגים על שמותם ותוכנם, נקבעו על פי שיקולים לימודיים וערכיים ובהתאם לדרישות הפיקוח של משרד החינוך.

מושגים אלו יופיעו בחלק השלישי של בחינת הבגרות, הכולל "שאלות מושג" ומקנה 20% מהציון בבחינה.

בחוברת שלושה חלקים, בכל חלק קובץ מושגים מתחום שונה. בחלק א - מושגים בתחום **נפש האדם**, בחלק ב - בתחום **עבודת ה'** ובחלק ג - בתחום **אחדות ה'** בעולם.

כל המושגים מוצגים במבנה אחיד:

הגדרה כוללת של המושג | מקורות תורניים לביסוס המושג | הסבר תמציתי על מהות המושג | השלכה מעשית בעבודת ה' הנגזרת מתוך הבנת המושג | הקשר רחב של המושג בספר התניא

...

בכתיבת המושגים הושקעו מחשבה ועמל רב, איננו באים לטעון, כי 'המלאכה שלמה', שכן, עוסקים אנו ברובד ה"אין סוף" שבתורה ולעולם אין בו סיום.

עם זאת, נעשה נסיון להאיר נושאים חשובים בספר התניא בכלי תבנית, מאיר וברור. זוהי מהדורת ניסוי ראשונה, נשמח לקבל שאלות והארות מחכימות.

וכדרכה של בחינת "המאור שבתורה", שהכל מתקבצים סביבה, תקוותנו שלקט זה יהווה עבורך מגדלור רב עוצמה שידריך את בניין דמותך החסידי-פנימית ואת עיצובה.

יהי רצון שחוברת זו תסייע להפצת חסידות ותזרוז את בוא הגאולה השלימה, תיכף ומיד ממש.

העורכת

תוכן עניינים

האדם

5. הנפש..... 5
6. כוחות הנפש ולבושי הנפש..... 6
7. טבע המוחין וטבע המידות..... 7
8. ארבעת היסודות..... 8

עבודת ה'

5. תורת ה'..... 10
6. התאחדות השכל עם המושכל..... 11
7. מצוות ה'..... 12
8. התבוננות..... 13
9. אהבת ה'..... 15
10. יראת ה'..... 16
11. תפילה..... 17
12. אמת..... 18
13. ביטול..... 19
14. קבלת עול ותענוג..... 20
15. אתכפיא..... 21
16. תשובה תתאה..... 22
17. תשובה עילאה..... 23

העולם

18. אחדות ה'..... 24
19. ממלא כל עלמין,
סובב כל עלמין וכולא קמיה כלא חשיב..... 25
20. עילה ועלול, יש מאין..... 26

הגדרה:

הנפש הינה החיות הרוחנית של האדם והיא מהותו. על פי החסידות קיימות בכל יהודי שתי נפשות: האחת – טבעית, בהמית; והשנייה – אלוקית.

המקור:

האריז"ל, בשער הקדושה, על בסיס הכתוב: "כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי" (ישעיה נז טז) – נשמות לשון רבים, בכל אדם שתי נשמות.

בברית האדם נאמר: "ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה" (בראשית ב ז), ומאז מוזכרת הנפש בתנ"ך פעמים רבות. הקביעה כי ביהודי קיימות שתי נפשות מקורה בכתבי רבי חיים ויטאל, תלמיד

הסבר בסיסי:

והמידות המוסריות המונהגות על פיו. [הערה: התגלות הנפש השכלית אינה שכל בלבד, אלא היא מבנה שלם של שכל ושל מידות בעלי אופי ייחודי. בהקשרים מסוימים מתייחסים אל הנפש השכלית כאל נפש שלישית, בפני עצמה, המהווה גשר לקישור הנפש הבהמית לנפש האלוקית.]

"הנפש האלוקית" – היא כביכול חיות אלוקית מפנימיותו של הקב"ה, "חלק אלוקה ממעל" (איוב לז טז), ולכן היא נטולת כל 'אגו' וכל משיכה לצרכים טבעיים. מהותה ותמציתה הן התשוקה להידבק בשורשה האלוקי, וכל כוחותיה, שכלה ומידותיה מכוונים תמיד להתקרב לאלוקות ולמלא את הכוונה האלוקית.

הנפש הטבעית – חיונית היא חיות רוחנית השופעת מה' לגוף האדם באמצעות הקליפות, לכן מהותה ותמציתה הן התממשות ה'אני' – ה'אגו', וכל כוחותיה מכוונים לשרת את ה'אגו' על שאיפותיו ועל הנאותיו. בנפש הטבעית עצמה קיימות שתי דרגות: "**הנפש הבהמית**" היא התבטאות ה'אגו' בדרך נחותה. דרגה זו נאחזת בגוף החומרי, מיעוטה מידות טובות טבעיות, ועיקרה המידות הרעות, היצרים האפלים, התאוות השפלות, התענוגים החומריים והשכל המשרת אותם. "**הנפש השכלית**" היא התבטאות ה'אגו' בדרך נעלית יותר. דרגה זו כוללת את כל האיכויות הנשגבות שמכילה הנפש, תענוג מכוח השכל האנושי

השלכה מעשית:

ציר חייו של היהודי הוא המאבק התמידי המתנהל בין שתי הנפשות. אתגר חייו הוא להביא לכך שהנפש האלוקית תגבר על הנפש הבהמית ולהשליט אותה באורחות חייו.

הקשר בתניא:

מהות שתי הנפשות מוסברת בתחילת ספר התניא, בפרקים א"ב, ובהמשך לכך (פרקים ג"ט) מוסברים הכוחות השונים של הנפשות והמלחמה ביניהן. ראו גם פרקים יח"ט, כט, לא"ב; אגרת התשובה פרק ד ועוד.

2. כוחות הנפש ולבושי הנפש

הגדרה:

נפש האדם מכילה שני סוגי כוחות: עשרה כוחות פנימיים – שכל ומידות, השייכים לפנימיות הנפש, וכוחות שהן כלי ביטוי חיצוניים – מחשבה, דיבור ומעשה, ומכונים "לבושים".

המקור:

המקבילים לעשר הספירות העליונות. הכינוי "לבושים" מקורו בתיקוני זהר (ז א).

בזוהר (חלק ג רעז ב) נאמר שהנשמה "כלילא מעשר ספירן" (כלולה מעשר ספירות). בנפש האדם ישנם עשרה כוחות

הסבר בסיסי:

(לדוגמה: אדם יכול לכתוב, לומר ואף לחשוב ש- $3=1+1$, אך בשום אופן אינו יכול להבין ולקבל זאת). לכן, מכונים כוחות אלו "לבושים", כמו לבוש שאינו חלק מגוף האדם והאדם יכול תדיר לפשוט אותו ולהחליפו.

סיבה נוספת לכינוי "לבושים" היא, שכאשר האדם מתנהג **בהתאם** לשכלו ולמידותיו, הרי שהמחשבה, הדיבור והמעשה שלו מהווים 'לבוש' - גילוי חיצוני - לכוחותיו הפנימיים. (בדוגמת בגדים שבאמצעותם מתבטא האדם ומתגלה החוצה אל הסביבה.)

המתרחש בשכל ובמידות משקף את מצבה הפנימי של הנפש. משמעותו של השכל: כיצד מבינה הנפש, מהי השקפתה בנושא. משמעותו של הרגש: כיצד מרגישה הנפש ולאן נטייתה. שינוי בכוחות הפנימיים (לדוגמה: אדם שתחילה אהב תאוות גשמיות ולבו התהפך לאהבת ה'), אינו יכול לקרות בבת אחת, אלא בהכרח יתרחש בהדרגה באמצעות תהליך של לימוד או של התבוננות וכדומה.

לעומת זאת, הלבושים הם פעולות טכניות, והשליטה בהם נתונה לרצון האדם ללא תלות במצבו הפנימי ואף בניגוד אליו.

השלכה מעשית:

הדרישות התמידיות והמוחלטות של ההלכה מתמקדות בתחומי המחשבה (הרצונית), הדיבור והמעשה; עליהם יש לאדם תמיד שליטה מלאה, וניתן לצוות אותו על כך. במקביל חשוב לשקוד על תהליך של שינוי השכל והמידות, כדי שגם הם יסייעו לעבודת ה' ולקיום תורה ומצוות.

הקשר בתניא:

כוחות הנפש מוסברים בספר התניא פרק ג, אגרת התשובה פרק ד, אגרת הקודש סימן טו. הלבושים מוסברים בספר התניא פרק ד. ראו גם פרקים יד, לה, לחימ ועוד.

3. טבע המוחין וטבע המידות

הגדרה:

המוחין והמידות שונים ומנוגדים בטבעם ובתכונתם היסודית. טבע המוחין בקרירות ובדביקות, לעומת זאת טבע המידות בחמימות ובהתפעלות. המוח שליט על הלב בטבעו ובתולדתו.

המקור:

חז"ל (קידושין מ א) "מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה", הרי שיש צורך ב'צירוף' ובגישור בין המחשבה והשכל ובין המעשה.

בזוהר חלק ג (רכד א) "במוחא דרכיב ושליט על הלב" (המוח הרוכב ושולט על הלב). תכונת הניתוק של המוחין מרומזת במאמר

הסבר בסיסי:

בו הוא עוסק, מושפע ומשתנה ממנו. המוחין, בהיותם דבוקים באמיתת העניין ומרוממים מהשפעות זרות, בכוחם לשלוט על הלב ולכוונו אל האמת. עם זאת, במוחין יש גם חיסרון: רוממותם כוללת גם הבדלה וקרירות, ולכן אין בכוח המוחין לבדם להניע את האדם ולהלהיבו לכיוון הנכון. זהו יתרון התפעלות המידות, המושפעות מן המוחין.

במבנה הנפש עומדים המוחין למעלה מן המידות. המוחין הם דרגת עיסוק הנפש בהבנת המושכל, האדם מובדל ומנותק אישית מהדבר שבו הוא מטפל ובוהן אותו בקור רוח ובחתיירה להשגת האמת האובייקטיבית.

לעומת זאת המידות הן עיסוק הנפש בדברים המורגשים, האדם נקשר בדבר

השלכה מעשית:

המוחין הם המפתח לשליטה על תאוות הלב ולניצחון על היצר הרע. כמו כן, הם המפתח להולדת אהבה או יראה לה'. עם זאת, בלימוד והשגה אין די, שכן השכל קר ומנותק. יש צורך בהתפעלות רגשית של אהבה ושל יראה לה', כדי להחיות את מעשה המצוות בחיות הרוחנית הראויה. [ראו גם במושג 'התבוננות'].

הקשר בתניא:

מעלת המוחין מבוארת בפרק יב (המוח שליט על הלב), ובפרקים ג, ט, יז (בכוח המוחין להשפיע על המידות ולהפכן). חיסרון המוחין מבואר בפרק טז, וראו גם פרקים לחימ.

4. ארבעת היסודות

הגדרה:

ארבעת היסודות שמהם מורכב כל נברא הם: אש, רוח, מים ועפר. הנבראים הגשמיים מורכבים מארבעת היסודות הגשמיים, ואילו הנבראים הרוחניים מורכבים מארבעה יסודות אלו במובנם הרוחני – ארבע תכונות רוחניות. בנפש האלוקית קיימים ארבעה יסודות טובים וקדושים, ובנפש הבהמית ארבעה יסודות רעים.

המקור:

בעניין זה (סוף פרק ג ופרק ד). בספרי קבלה מבואר שקיימים גם "ארבעה יסודות רוחניים שמהם נוצרו כל העליונים" (שער הקדושה בתחילתו), מהן מורכבת גם הנפש האלוקית, כמרומוז בפסוק "מארבע רוחות בואי הרוח" (יחזקאל לו ט).

ארבעת היסודות מוזכרים במדרש במדבר רבה (פרשה יד יב) "ארבעה טבעים שברא מהם הקב"ה העולם", ובזוהר (הלק ב כג ב. ועוד) "אש רוח ומים ועפר אלין אינון קדמאי ושרשין" (אלו הם קדומים ושורשים). הרמב"ם בהלכות יסודי התורה האריך

הסבר בסיסי:

האלוקית משתלשלת ממנה ה"אהבה בתענוגים" בדביקות בה'.

הרוח מאופיינת ביכולת התפשטות מהירה לכל הצדדים, בנפש הבהמית משתלשלת ממנה התפשטות המידות הריקניות, דברים בטלים וכדומה, ובנפש האלוקית משתלשלת ממנה הנטייה והרצון לדבר דיבורים של קדושה.

העפר מאופיין בכבדות ובכוח המשיכה כלפי מטה. בנפש הבהמית משתלשלת ממנה העצלות והעצבות, ובנפש האלוקית משתלשל ממנה כוח הביטול והקבלת עול.

במובן הרוחני, מסמלים ארבעת היסודות - אש, רוח, מים ועפר - ארבע תכונות יסוד רוחניות, שכל כוח הפועל בנפש נוצר מאחת מהן. לכל יסוד תכונה ייחודית המתבטאת באופן שונה בשתי הנפשות.

האש מאופיינת בחמימות והגבהה כלפי מעלה. בנפש הבהמית משתלשלים ממנה הכעס והגאווה, ולעומתה בנפש האלוקית משתלשלת מידת התשוקה והצימאון לאלוקות.

המים מאופיינים בדביקות ובלחלוחית הקשורה עם תענוג. בנפש הבהמית משתלשלת ממנה מידת התאוה לתענוגים גשמיים, לעומתה בנפש

4. ארבעת היסודות (המשך)

השלכה מעשית:

החלוקה של המידות לארבעה יסודות מסייעת לזיהוי מאפייני המידה הרעה, ובאמצעותו לנקיטת דרך התמודדות. במקביל נדע לחזק את היסוד החיובי בנפש האלוקית. לדוגמה: להפוך את מידת התאוה שהיא מיסוד המים, לתענוג באלוקות.

הקשר בתניא:

ארבעת היסודות שבנפש הבהמית מפורטים בסוף פרק א. בפרקים שונים (ג, ח, י) מוזכרים גם היסודות שבנפש האלוקית. בשער הייחוד והאמונה פרק ז מוזכר נושא הרכבת היסודות הגשמיים.

